

ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ: ІННОВАЦІЙНИЙ КОНТЕКСТ

У статті проаналізовано основні проблеми (педагогічні, методичні, організаційні), пов'язані із запровадженням вивчення іноземної мови в початковій школі. Обґрунтовано можливість і доцільність раннього навчання іноземних мов молодших школярів.

В статье проанализированы основные проблемы (педагогические, методические, организационные), связанные с внедрением изучения иностранного языка в начальной школе. Обосновано возможность и целесообразность раннего изучения иностранных языков младшими школьниками.

The article analyzes the main problems (educational, instructional, and organizational) associated with the introduction of foreign languages at the primary school. The possibility and feasibility of early studying of foreign languages by younger ones.

Сучасний процес входження України в європейське освітнє поле відзначається активним запозиченням європейських освітніх стандартів. Одним із широко розроблюваних нині підходів у галузі іншомовної освіти є раннє вивчення іноземної мови та проблема двомовності. Орієнтиром виступають Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти. Вперше надруковані за рішенням Ради Європи англійською та французькою мовами у 2001 р., в Україні вони вийшли друком 2003 р. і одразу привернули до себе увагу фахівців у галузі викладання сучасних мов. Загальноєвропейські Рекомендації лягли в основу концептуально нового підходу до процесу реформування іншомовної освіти в Україні й знайшли своє відображення у новій програмі з іноземних мов для загальноосвітніх шкіл [17].

Цей підхід базується не просто на практичному оволодінні іноземною мовою як засобом спілкування, а й на діяльності індивіда як члена суспільства, котрий здатен виконувати певні завдання (не обов'язково пов'язані лише з мовою) у певних конкретних життєвих умовах і соціокультурному оточенні. Тому при навчанні мови беруться до уваги також пізнавальні, емоційні, вольові та інші індивідуальні якості користувача мови як представника соціуму. Знання й уміння, якими оволодіває учень у процесі іншомовної освіти, сприяють набуттю певного рівня комунікативних компетенцій і необхідних складових міжкультурної комунікації, за допомогою яких формується його компетентність як користувача мовою.

Особлива увага приділяється початковому етапу навчання іноземної мови, оскільки саме тут формуються підвалини для успішного оволодіння мовою у наступних класах. Проте розроблення нової парадигми іншомовної освіти вимагає відповідної підготовки вчителів іноземних мов, формування в них готовності успішно реалізовувати компетентнісний підхід у своїй майбутній педагогічній діяльності відповідно до спільних європейських стандартів. На жаль, чинні вітчизняні програми й підручники з методики шкільного курсу навчання іноземних мов не мають окремого розділу з викладом основних положень Загальноєвропейських Рекомендацій щодо вивчення, викладання й оцінювання мови.

Наявний науковий фонд свідчить про те, що в працях учених України актуалізовано різні аспекти проблеми іншомовної освіти, зокрема: особливості її розвитку й функціонування в контексті сучасних підходів до викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах (Г. Гринюк, О. Мисечко, Є. Ніколаєва); соціокультурний компонент змісту навчання іноземної мови у контексті європейської іншомовної освіти (О. Максименко, О. Першукова.); порівняльний аналіз тенденцій управління базовою освітою в сучасних європейських державах та місце середнього навчального закладу в цьому процесі (Л. Гриневиц, А. Сбруєва); тенденції розвитку теорії і практики тестування навчальних досягнень учнів та практичний аспект його реалізації у загальноосвітньому навчальному закладі (О. Петрашук, М. Чорна); теорія і практика перебудови викладання іноземних мов у

середній школі (О. Вишневський, О. Шерстюк); лінгвістичні засади проблеми формування іншомовної мовленнєвої компетенції школярів і студентів (В. Плахотник, В. Редько та ін.).

Значущими розглядаємо дослідження зарубіжних науковців у царині комунікативно орієнтованого навчання іноземної мови (І. Бім, М. Болдирев, Н. Гез, М. Дем'яненко, Г. Китайгородська, Ю. Пассов та ін.), в яких увиразнено цілі, засоби, інноваційні технології навчання іншомовного спілкування в умовах середнього навчального закладу.

Відповідні трактування особливостей комунікативної природи усного мовлення знаходимо у працях психологів, а саме: мета, завдання, методи навчання іноземної мови (В. Артемов); передумови формування особистісно-діяльнісного підходу до навчання російської мови як іноземної (Л. Божович, І. Зимня та ін.).

Важливим підтвердженням актуальності порушеної теми розглядаємо результати досліджень іншомовної освіти зарубіжними вченими: дидактичні й методичні принципи навчання мови (Д. Гармер); сутність мультинаціонального компонента «lingua franca» в системі іншомовної освіти (М. Клейн, Л. Фірс та ін.); принципи інтеркультурного виховання особистості (С. Кленз, Д. Рослер); розвиток умінь і навичок критичного мислення на уроках іноземної мови (Р. Сібауер) та ін.

Мета статті: на основі з'ясування тенденцій іншомовної освіти у Європейському мовному просторі обґрунтувати доцільність та охарактеризувати основні проблеми, пов'язані із запровадженням іноземної мови в початковій школі України.

Із проголошенням незалежності України відбулися кардинальні зміни в меті та пріоритетах шкільної освіти. Українська педагогічна наука й практика, опановуючи цінності демократичного суспільства, переосмислює попередні надбання вітчизняної педагогіки, активно вивчає зарубіжний досвід, вносить корективи в усі складові навчально-виховного процесу. Безперечно, такі зміни торкнулися й сфери іншомовної освіти, саме перед якою постає завдання посилити інтерес учнів до вивчення іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах із метою їх підготовки до життя в умовах багатонаціонального і полікультурного простору, виробити вміння та навички спілкування з людьми різних національностей. Вільно володіти хоча б однією іноземною мовою стало не примхою, а вимогою часу.

Об'єктивна державна потреба в навчанні першокласників іноземної мови як засобу спілкування, соціальна значущість цієї проблеми зумовили у 90-х роках ХХ ст. масштабний експеримент, спрямований на з'ясування й наукове обґрунтування можливостей навчання іноземних мов у початковій школі. Новий напрям діяльності вимагав розроблення відповідних педагогічних та психологічних обґрунтувань. Не випадково в цей період було опубліковано велику кількість праць, присвячених навчанню іноземної мови в початкових класах [1; 2; 3; 6; 12; 13].

Зарубіжні й вітчизняні методисти і психологи Б. Беляєв, Л. Виготський, Д. Ельконін, І. Зимня, Г. Рогова обґрунтували можливість і доцільність раннього навчання іноземних мов, визначили характерні психологічні зміни, що відбуваються в учнів під час навчання в початкових класах. Ці автори вбачали основу посиленого навчання молодших школярів іноземної мови саме у специфіці психофізіологічних можливостей дітей.

На думку У. Пенфілда, фізіологічна причина успіху навчання мови полягає в тому, що в цей віковий період мозок дитини має спеціалізовану здібність до навчання мови — здібність, яка зменшується з віком. Психологічні та фізіологічні особливості цього віку, зокрема гнучкість мозкових механізмів мовлення, підвищена активність, яскраво виражені імітативні здібності, які посилюються здатністю до наслідування, — передумови успішного вивчення молодшими школярами іноземної мови (див. [7]). Світовий досвід впровадження ранньої іншомовної освіти свідчить, що знання іноземної мови, здобуті дітьми за перші роки, будуть вміло використані й розвинуті ними на наступних етапах навчання в загальноосвітньому навчальному закладі.

Особливий інтерес у контексті нашого дослідження становлять праці українських науковців (О. Беляєва, В. Плахотника, В. Редька), у яких наголошено на важливості введення

раннього вивчення іноземної мови. Йдеться про те, що саме в початковій школі «формується основи іншомовної комунікативної компетенції, потрібні та достатні для подальшого їх розвитку й удосконалення» [13, с. 24].

Досить суперечливими були думки педагогів та психологів стосовно того, запроваджувати іноземну мову з першого чи другого класу [7]. Звернемось до праць дослідників дитячої психології — С. Виготського, Д. Ельконіна, І. Зимньої, О. Леонтєва, Ж. Піаже. Аналіз їхніх досліджень вказує на наявність прямої залежності успішності раннього вивчення іноземної мови від рівня комунікативного розвитку дитини в рідній мові [2; 4; 6].

Поняття «комунікативний розвиток у рідній мові», за визначенням І. Зимньої, слід розглядати як складне багатоаспектне явище, що включає: обсяг словника дитини в рідній мові; рівень засвоєння мовних правил; рівень володіння усними формами спілкування, показниками якого слугують уміння дитини свідомо будувати зв'язне висловлювання, адекватно реагувати на репліки співрозмовника тощо [6, с. 102].

Практика свідчить, що значна частина першокласників, які приходять до школи, не мають досвіду дошкільного вивчення іноземної мови, не вміють виділяти ознаки предметів, знаходити серед них подібні й відмінні. З перших днів перед ними постають складні завдання:

- адаптуватися до шкільного життя;
- оволодіти прийомами навчальної діяльності;
- пройти соціалізацію в дитячому колективі.

За цих умов вивчення іноземної мови є додатковим навантаженням, яке може відбитися на здоров'ї дітей, адже шість років — це період інтенсивного психічного і фізичного розвитку дитини. Порівняно з семирічними дітьми шестилітки мають менш зрілу кору головного мозку, серцево-судинну систему, опорно-руховий апарат. У цілому незавершеність розвитку основних органів і систем шестирічної дитини підвищує чутливість її організму до дії несприятливих факторів. І цей чинник може призвести до формування різних відхилень та захворювань [5].

Перший навчальний рік дає змогу дітям ознайомитися з основними ознаками предметів (колір, розмір, форма, матеріал, смак, якості людей) та певними функціями, такими як категорія поведінки. Під впливом навчання у першому класі словник дитини поступово збагачується новими поняттями. Таким чином, навчання у першому класу створює належну функціональну і пропедевтичну основу для зустрічі дитини з іноземною мовою в наступному, другому класі, сприяє її загальному мовному розвитку, набуттю вмінь і навичок навчальної діяльності, соціальної та соціально-психологічній орієнтації в дитячому колективі і взагалі в людському суспільстві.

Зрості інтелектуальні можливості учнів другого класу створюють належне підґрунтя для сприйняття і засвоєння соціокультурної інформації, якою повинен бути насичений зміст навчання іноземної мови, якщо останнє дійсно спрямоване на оволодіння учнями міжкультурним іншомовним спілкуванням. У цьому віці у дітей краще розвинена пам'ять, особливо слухова короткочасна, здатність до наслідування, рефлексія, творча увага. В учнів другого класу сформувалися навички свідомого оперування рідною мовою, загальнонавчальні вміння; на відміну від першокласників вони володіють більшим колом понять [11]. Проаналізовані фактори підтверджують слушність запровадження іноземної мови, починаючи з другого класу загальноосвітньої школи.

Навчання іноземної мови тривалий час здійснювалося за шкільною програмою, виданою в 1995 році Міністерством освіти України. Програма пропонувала включення цього навчального предмета до базового навчального плану з першого або другого класу. При цьому перший рік навчання розглядався як пропедевтичний, протягом якого в учнів формувалися первинні мовленнєві навички. На вивчення іноземної мови у шкільній програмі відводилося 2 години на тиждень [16].

Шкільна програма 2000 року була складена в контексті вимог реформування середньої освіти з урахуванням Рекомендацій Ради Європи з мовної освіти, декларувала

офіційний курс на запровадження 11-річного терміну вивчення першої іноземної мови з другого по дванадцятий клас, з тижневим навантаженням у другому класі 2 год. [17]. Основними принципами побудови зазначеної програми з іноземної мови є такі: комунікативна спрямованість, особистісна орієнтація, автономія учня, взаємопов'язане інтегроване навчання всіх видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання та письма). З метою забезпечення наступності й неперервності у навчанні іноземної мови педагогу школи першого ступеня важливо знати їх та враховувати у практичній діяльності.

Відповідно до нової освітньої політики у 2002/2003 навчальному році, вивчення іноземної мови розпочалось із 2-го класу. Основна мета проекту — інтенсифікувати навчання іноземної мови та підготувати учнів молодшого шкільного віку до життя в розвиненій європейській державі [17]. Цей факт став серйозним випробуванням для учителів і всіх тих, хто причетний до цієї галузі, оскільки потребував перегляду й уточнення окремих усталених поглядів на шкільний предмет «іноземна мова», у тому числі й на засоби і методику навчання, а також роль учителя та учня в навчальному процесі.

Протягом десятиліть масове вивчення іноземної мови в Україні розпочиналося з 5-го класу. З цим фактом були пов'язані галузі педагогічної та методичної наук, спрямовані наукові дослідження у зазначених сферах. Визнання на державному рівні доцільності запровадження іноземної мови в початковій школі змусило замислитися над завданнями раннього шкільного навчання цього предмета і можливостями їх реалізації.

Аналіз публікацій [3; 7; 10; 11; 13], відвіданих уроків та педагогічного досвіду дав змогу виокремити основні групи недоліків, які були допущені при навчанні іноземної мови молодших школярів — педагогічні, методичні, організаційні. Охарактеризуємо ці групи.

1. Педагогічні. Аналіз відвіданих уроків показав, що не всі вчителі обізнані з новими програмами, інструктивними листами Міністерства освіти і науки України про викладання іноземних мов, специфікою викладання та оцінювання навчальних досягнень учнів у початковій школі. Суттєвим недоліком навчання іноземної мови у початковій школі було неврахування психологічних особливостей шестирічних школярів та недооцінювання ігрових методів навчання. Багато вчителів, які викладають іноземні мови в початкових класах, недостатньо знають вікові можливості молодших школярів, умови, закономірності та особливості їхнього фізіологічного розвитку, адже йдеться про навчання іноземної мови шестиліток та дітей в умовах «кризи семи років». Криза семи років — це перехідний період психологічного розвитку дитини від дошкільного дитинства до молодшого шкільного віку, від домінуючої ігрової діяльності до провідної навчальної [11, с. 23]. Тому основною вимогою до навчання іноземної мови в початковій школі є врахування психофізіологічних особливостей і можливостей молодших школярів. Необхідно зазначити, що фонд підручників дещо застарілий, поряд із новими сучасними підручниками використовуються книжки, що не входять до переліку літератури, рекомендованої Міністерством освіти і науки України. Рівень забезпеченості новими сучасними підручниками з іноземної мови учнів 2-х класів становить 54 % від загальної потреби. Тобто підручники, видані Міністерством освіти і науки України, не надійшли у школи в повному обсязі.

2. Методичні. У сучасній школі не забезпечується наступність між дошкільною та початковою ланками освіти. Учителі забувають про специфічні дошкільні види діяльності: гру, різноманітні види творчості (конструювання, ліплення, переказування казок, творення віршів), які формують творчу яву — основу навчальних можливостей дитини, те підґрунтя, на якому пізніше базується весь навчальний процес. У деяких випадках учителі механічно переносять прийоми і методи, які використовуються у старших класах, на учнів початкової школи; ігрові форми навчання використовують безсистемно та одноманітно; мало практикують групову і парну роботу. Як наслідок — учителі іноземної мови не завжди можуть створити оптимальні умови для реалізації можливостей молодших школярів. У зв'язку з цим найбільш важливим є забезпечення таких форм і методів навчання, які дозволять зберегти «самооцінку дитинства» [14, с. 10]. Педагог школи першого ступеня має знати особливості організації й управління ігровими методами навчання, вміти точно та

адекватно враховувати вікові особливості дітей, особливості структури їх самопізнання, інтелектуальної діяльності та поведінки.

3. *Організаційні*. Не дотримуються санітарно-гігієнічних норм проведення уроків; не використовуються необхідні вправи для зняття фізичної та зорової напруги; вкрай рідко забезпечується чергування різноманітних видів навчальної діяльності.

Таким чином, аналіз наукових публікацій, відвіданих уроків та передового педагогічного досвіду дав змогу виокремити основні групи недоліків, які були допущені при навчанні іноземної мови молодших школярів — педагогічні, методичні, організаційні. Розряд основних проблем, пов'язаних із запровадженням вивчення іноземної мови в початковій школі, дає можливість уникнути аналогічних недоопрацювань у подальшій педагогічній діяльності. Вважаємо, що може суттєво збагатити теорію і практику навчання дітей іноземної мови в нашій країні досвід зарубіжного шкільництва, який потребує детального вивчення й аналізу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беляев Б. В. Психологический анализ новых методических принципов обучения иностранным языкам / Б. В. Беляев // Иностранные языки в школе. — 1968. — № 3. — С. 27–31.
2. Выготский Л. В. Педагогическая психология / Л. В. Выготский. — М.: Просвещение, 1986. — 316 с.
3. Дронов В. В. Психологические и методические основы обучения иностранных языков детей младшего школьного возраста / В. В. Дронов // Иностранные языки в школе. — 1985. — № 4. — С. 93–95.
4. Эльконин Д. Б. Психология игры / Д. Б. Эльконин. — М.: Педагогика, 1978. — 304 с.
5. Запорожец А. В. Избранные психологические труды. Психологическое развитие ребенка / А. В. Запорожец. — М.: Знание, 1986. — 316 с.
6. Зимняя И. А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке / И. А. Зимняя. — М.: Просвещение, 1978. — 159 с.
7. Иванова В. Н. Совещание по вопросам экспериментального обучения языкам в начальной школе / В. Н. Иванова // Иностранные языки в школе. — 1989. — № 1. — С. 100–114.
8. Кремінь В. Г. Якісна освіта: сучасні вимоги / В. Г. Кремінь // Педагогіка і психологія. — 2006. — № 4. — С. 5–10.
9. Міжнародний форум «Мовна освіта: шляхи до євроінтеграції»: тези доповідей / за ред. С. Ю. Ніколаєвої, К. І. Оніщенко. — К: Ленвіт, 2005. — 290 с.
10. Ніколаєва С. Ю. Сучасні тенденції мовної освіти в Україні / С. Ю. Ніколаєва // Мовна освіта: шлях до євроінтеграції: тези доповідей / за ред. С. Ю. Ніколаєвої, К. І. Оніщенко. — К: Ленвіт, 2005. — С. 6–7.
11. Особенности психического развития детей 6–7-летнего возраста / под ред. Д. Б. Эльконина, А. Л. Венгера. — М.: Педагогика, 1988. — 136 с.
12. Панова Л. С. Обучение иностранному языку в школе / Л. С. Панова. — К.: Генеза, 1999. — 368 с.
13. Плахотнік В. М. Навчання іноземних мов у середній школі: концепція та її реалізація / В. М. Плахотнік // Іноземні мови. — 1995. — № 1. — С. 13–15.
14. Покроева Л. Проблеми підготовки до навчання шестилітніх першокласників / Л. Покроева // Педагогіка і психологія. — 2006. — № 4. — С. 5–10.
15. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Іноземні мови. 5–11 класи. — К.: Освіта, 1991. — 38 с.
16. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Іноземні мови. 5–11 класи. — К.: Освіта, 1995. — 38 с.
17. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Англійська мова. 2–12 класи. — К.: Шкільний світ, 2001. — 36 с.
18. Редько В. Молодші школярі — які вони? / В. Редько // Іноземні мови в навчальних закладах. — 2004. — № 1. — С. 20–23.
19. Рогова Г. В. Методика обучения английскому языку на начальном этапе в средней школе: пособие для учителей / Г. В. Рогова, И. Н. Верещагина. — М.: Просвещение, 1998. — 142 с.

УДК 811.161.2'373.6:373.3

Лариса ПОПОВА

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СЛІВ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ОРФОГРАФІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розглядається роль етимологічних розвідок у формуванні правописних умінь і навичок молодших школярів. Автором подано словниково-орфографічні вправи, при виконанні яких на уроках рідної мови в початковій школі слід використовувати матеріали про походження слів.